

مختصری در باب گوی و چوگان همزمان با حکومت قراختایان کرمان

دکتر جمشید روستا *

با تأملی در پیشینه ورزش چوگان در سرزمین ایران می‌توان دریافت که این ورزش یا به عبارت بهتر سنت ایرانی، قدمتی به بلندای تاریخ این کهن‌دیار داشته و به بیش از ۲۵۰۰ تا ۳۰۰۰ سال قبل باز می‌گردد. بدون تردید چوگان برای بزرگان و پادشاهان ایرانی فراتر از یک بازی یا ورزش بود چراکه در آن، چنان اندیشه ورزشی سوارکار و آمادگی اسب و سوار محک می‌خورد که انگار مشق رزم است و سوار و سوارکار خود را برای رزم می‌آزمایند. از خلال اشعار حکیم ابوالقاسم فردوسی نیز می‌توان به اهمیت و جایگاه این سنت ایرانی و بازی اصیل پی برد:

«بزرگان ایران بدان بزمگاه شدند انجمن نامور یک سپاه چو طوس و چو گودرز کنشادگان چو بهرام و چون گیو آزادگان چو گرگین و چون زنگه شاوران چو گستهتم و خژاد جنگ‌آوران چو برزین گردنکش تیغ زن گرازه کجا بد سر انجمن ابا هر یک از مهتران مرد چند یکی لشکری نامدار ارجمند نیاسود لشکر زمانی ز کار ز چوگان و تیر و نبید و شکار»

با بررسی منابع مختلف ادبی و تاریخی و بر اساس شواهد و مدارک می‌توان بیان نمود که چوگان یکی از کهن‌ترین بازی‌ها و ورزش‌های جهان است و جالب آن که نه تنها در خلال منابع تاریخی کهن دیار ایران اشاره گردیده بلکه در دیوان اشعار بسیاری از شعرای ایرانی و سروده‌های سخنوران بزرگ نیز به مراتب از آن یاد شده است. دیوان شاعران و سخنورانی بزرگی همچون رودکی، فردوسی، عنصری، فرخی سیستانی، ناصر خسرو، مولانا، خواجوی کرمانی، سعدی شیرازی، حافظ شیرازی و ... سرشار از مطالبی ارزشمند در باب گوی و چوگان است و با عبارت بهتر اکثر شاعران و سخنوران از این سنت ایرانی که در واقع نمادی از هویت ملی است سخن به میان آورده‌اند. بنا به قول نخلبند شعرا و خلاق‌المعانی خواجوی کرمانی:

«چون نئی سرگشته‌ی چوگان چو گوی رو بترک گوی سرگردان بگوی گوی چون با زخم چوگانش سربست بوک چوگان سر فرود آرد بگوی تشنگان را بر کنار جو بین کشتگان را در میان خون بجوی عارفان در وجد و ما در های های مطربان در شور و ما در های هوی تشنه‌ی خمخانه باشد جان من کوزه‌گر چون از گِلِم سازد سبوی گر شوم خاک رخت کو راه آن ور نهم رو بردرت کو آب روی شاید بر چشم‌ها جایت کنند زانکه گل خوشتر بود برطرف جوی

با رُخت خورشید تابان گو متاب با قدرت سرو خرامان گو مروی دل که بر خاک درت گم کرده‌ام می‌برم در زلف مشکین تو بوی گر ترا با موی می‌باشد سری فرق نبود مویی از من تا بموی با لبیت خواجو ز آب زندگی گر نشوید دست، دست از وی بشوی».

البته این شاعر گرانسنگ در خلال اشعار فراوانی که سروده است به کزات و به معانی مختلف از گوی و چوگان یاد کرده است. برای نمونه در قصیده بلندی که در وصف و مدح امیرمبارزالدین محمد مظفری (حاکم مظفری کرمان، یزد و فارس و ...) سروده از چوگان، سخن به میان آورده است:

چو عنقای خورشید را بر بلرزد سر زال ز زینه افسر بلرزد... شه سیمگون تخت زربنه افسر ز سهم شهنشاہ صفدر بلرزد جهانگیر جم جاه کز بیم تیغش دل گرم بر آتش خور بلرزد... چرا این تن خسته هر دم ز جورت در ایام شاه مظفر بلرزد محمد جهانگیر محمود رتبت که از هیبتش ملک سنجر بلرزد شه آسمان قدر دریا دل آنکو ز سهمش همه چین و کشم بلرزد چو او تیغ کیخسروی بر سر آرد چو پیران شه شرق را سر بلرزد چو آید محیط کفش در تموج ز غیرت دل بحر در بر بلرزد به میدان چو آهنگ چوگان نماید سراپای این گوی اغبر بلرزد...».

بدون تردید یکی از مهمترین دوره‌های تاریخی کرمان دوره‌ی حاکمیت قراختایان بر این دیار است. همان‌گونه که پیش از این نیز بیان شده است حکومت قراختایان کرمان در حدود سال ۶۱۹ ه.ق. و به همت براق حاجب تأسیس گردید. وی که در این سال به عزم رفتن به هندوستان، قصد عبور از کرمان را داشت؛ با حاکم این دیار درگیر شده و ضمن پیروزی بر او توانست سلسله‌ای جدید با نام قراختایان کرمان را پایه‌ریزی نماید. حکومتی که پس از وی نیز در میان جانشینان او باقی ماند و تا سال ۷۰۳ یا به قولی ۷۰۴ ه.ق. تداوم یافت. مطالعه حکومت محلی قراختایان کرمان این نکته را آشکار ساخت که همزمان با

اتابک ابوبکر دوچندان ساخت. گذشته از این دیپلماسی سیاسی، صاحب کتاب سمط العلی للحضره العلیا از مطلب مهم دیگری سخن به میان می‌آورد و آن این‌که در روز ورود رسولان شیراز به کرمان، به دستور سلطان قطب‌الدین قراختایی جشن بزرگی برگزار شد و میدان بزرگی را با پارچه کرباس، آذین‌بندی کردند و بازی گوی و چوگان را از سر گرفتند. جالب آن‌که خود سلطان نیز در این بازی شرکت کرد. بدون تردید شنیدن این موضوع از زبان خود ناصرالدین منشی، صاحب کتاب سمط العلی للحضره العلیا، خالی از لطف نیست: «سلطان، روز ورود رسولان فرمود تا جشنی بزرگ ساختند و بر صحرا بر ظاهر شهر، بارگاهی بزرگ و میدانی از کرباس منقش بزدند و نشاط گوی و چوگان فرمود و [سپس] به آیین و ابهتی تمام بر تخت نشست و او خود صورتی به غایت مهیب داشت...».

بدین ترتیب می‌توان دریافت که از همان اوایل حکومت قراختایان بر کرمان، این بازی مهم و سنت ایرانی در قلمرو آنان به انجام می‌رسیده است. مطمئناً همزمان با سایر حاکمان قراختایی کرمان نیز این بازی در دربار و قلمروشان رواج داشته است.

پی‌نوشت‌ها:

۱. فردوسی، ابوالقاسم (۱۹۶۲)، شاهنامه فردوسی، تصحیح برتلس و دیگران، ج ۲، مسکو: اداره انتشارات ادبیات خاور، ص ۱۵۷.
۲. خواجوی کرمانی، کمال‌الدین محمود (۱۳۷۴)، دیوان کامل خواجوی کرمانی، به کوشش سعید قانع، تهران: بهزاد، ص ۳۲۲.
۳. همان منبع، ص ۴۶.
۴. منشی کرمانی، ناصرالدین (۱۳۶۲)، سمط العلی للحضره العلیا، تصحیح عباس اقبال، ج دوم، تهران: اساطیر، ص ۲۷.
۵. روستا، جمشید؛ پورمهدی زاده، سحر (۱۳۹۹)، قراختایان از آغاز تا فرجام، تهران: بنیاد موقوفات افشار، ص ۲۳۹.
۶. منشی کرمانی، ناصرالدین (۱۳۶۲)، سمط العلی للحضره العلیا، تصحیح عباس اقبال، ج دوم، تهران: اساطیر، ص ۲۷.
۷. حافظ ابرو، شهاب‌الدین عبدالله خوافی (۱۳۷۸)، جغرافیای حافظ ابرو مشتمل بر جغرافیای کرمان و هرموز، به تصحیح صادق سجادی، ج ۳، تهران: دفتر میراث مکتوب، ص ۵۶. منشی کرمانی، پیشین، ص ۲۷.
۸. منشی کرمانی، ۱۳۶۲: ص ۲۷.
۹. همانجا.

+ عکس: محمد لطیف‌کار / نگاره نمایش بازی چوگان بر روی دیوار یکی از اتاق‌های کاروانسرای گنجعلیخان کرمان.

* استاد تاریخ و عضو هیات علمی دانشگاه شهید باهنر کرمان

خبر

جانشین استاندار کرمان در ستاد کرونا: تیم‌های واکنش سریع کرونا در استان فعال می‌شوند

گروه جامعه: جانشین استاندار کرمان در ستاد استانی مقابله با کرونا با بیان این‌که مدیریت بیماری کرونا دارای سه مولفه واکنش، رعایت پروتکل‌ها و مدیریت هوشمند است، از دستگاه‌ها خواست با آرایش قرارگاهی که وجود دارد، وظایف و سهم خود را اجرا کنند. رحمان جلالی همچنین تأکید کرد که برگزاری جلسات هفتگی کرونا تا رسیدن به وضعیت مطلوب و باثبات ادامه دارد و کمیته‌های ذیل ستاد نیز جلسات را به صورت تخصصی برگزار می‌کنند.

وی همچنین با تأکید بر تقویت نشست‌های منطقه‌ای و تیم‌های واکنش سریع در استان به ویژه برای مناطق قرمز گفت: «شهرستان‌های نارنجی و زرد و همجوار با مناطق قرمز از الان تدابیر لازم را برای مسائل مقابله‌ای انجام دهند». به گزارش پایگاه اطلاع‌رسانی استانداری کرمان، جلالی ۲۰ تیرماه در ستاد استانی مقابله با کرونا با اعلام وضعیت قرمز دو شهرستان جیرفت و منوجان گفت: «شهرستان‌های رابر، زرنده، کوهبنان و عنبرآباد در وضعیت نارنجی هستند». وی ادامه داد: «۱۱ شهرستان کرمان، راور، نرماشیر، انار، شهرابک، سیرجان، بافت، ارزوئیه، فاریاب، کهنوج و رودبار جنوب در وضعیت زرد و شهرستان‌های رفسنجان، بردسیر، بم، فهرج، ریگان و قلعه‌گنج در وضعیت آبی قرار دارند». معاون استاندار کرمان خاطرنشان کرد: «با توجه به شروع تعطیلات تابستانی، نظارت بر تفرجگاه‌ها و آموزشگاه‌های تابستانی در رعایت پروتکل‌ها و دستورالعمل‌ها مورد تأکید است».

از سوی وزارت آموزش و پرورش؛ شهریه و عناوین «فوق برنامه» مدارس غیردولتی مشخص شد

گروه جامعه: رئیس سازمان مدارس و مراکز غیردولتی وزارت آموزش و پرورش با بیان این‌که عنوان فوق‌برنامه‌های مدارس غیردولتی مشخص و در قالب فهرستی به مدارس ارسال شده است، گفت: «شهریه فوق‌برنامه‌ها از صفر تا ۳۸ درصد شهریه مصوب ثابت مدرسه است». احمد محمودزاده افزود: «سقف شهریه مصوب برای دوره متوسطه دوم، ۳۴ میلیون تومان، برای دوره متوسطه اول، ۳۳ میلیون تومان و برای دوره ابتدایی ۲۶ میلیون و ۸۰۰ هزار تومان است و شهریه‌ای بالاتر از رقم اعلام شده نخواهیم داشت». به گزارش ایسنا سراسری، وی ۱۸ تیرماه در پاسخ به پرسشی پیرامون میزان و جزئیات فوق‌برنامه مدارس غیردولتی اظهار کرد: «همانطور که پیش از این اعلام شده است، کمترین شهریه مصوب ثابت مدارس غیردولتی، چهار میلیون تومان و بیشترین شهریه ۳۵ میلیون تومان تعیین شده است که در سامانه مشارکت‌ها برای هر مدرسه مشخص شده و ثبت‌نام‌ها بر همین اساس در حال انجام است». رئیس سازمان مدارس و مراکز غیردولتی وزارت آموزش و پرورش با بیان اینکه، عنوان فوق‌برنامه‌ها نیز مشخص و در قالب فهرستی به مدارس ارسال شده است، گفت: «بر این اساس، شهریه فوق‌برنامه‌ها از صفر تا ۳۸ درصد شهریه مصوب ثابت مدرسه است. فوق‌برنامه‌ها متناسب با برنامه‌ها و شاخص‌های اعلامی باید باشد. مدارس می‌توانند با همکاری و هماهنگی اولیای دانش‌آموزان از فهرست اسامی برنامه‌هایی را انتخاب و اجرا کنند که هم می‌تواند فوق‌برنامه آموزشی و هم پرورشی باشد». محمودزاده درباره آخرین وضعیت ثبت‌نام در مدارس غیردولتی نیز بیان کرد: «تیم‌های کارشناسی ما تشکیل شده است و بازرسان به مدارس اعزام می‌شوند و بر روند ثبت‌نام‌ها نظارت دارند. تاکنون گزارش منفی به دست ما نرسیده است. با توجه به اینکه در تعیین شهریه سال تحصیلی آتی نظر موسسان را لحاظ کرده بودیم و بر مبنای عملکرد مدارس بود، از موسسان خواستیم همین عدد نهایی را مدنظر داشته باشند و احساس می‌کنیم امسال شهریه متناسب با توافقات ما باشد». وی ادامه داد: «با این حال اگر مدرسه‌ای مرتکب تخلف شود و گزارشی به دست ما برسد حتما بررسی کرده و با متخلفان برخورد می‌کنیم».